

Visst kan AI vara kreativ – det krävs ingen mänsklig hjärna

Det påstås ofta att en maskin aldrig kan vara verkligt kreativ. Patrik Lindenfors prövar påståendet och kommer fram till att det inte håller.

Text: **Patrik Lindenfors**

Det finns ett påstående som upprepas med stor säkerhet i många samtal om artificiell intelligens, gärna som ett trumfkort: en maskin kan aldrig vara verkligt kreativ. Det sägs av kulturskribenter och tekniker, av konstnärer och filosofer, ofta som om saken vore avgjord. Det intressanta är att påståendet nästan aldrig argumenteras för. Det bara konstateras, med en lättnad som avslöjar att det är något viktigt som står på spel. Vi vill att det ska vara sant.

Men stämmer det? Svaret beror helt och hållet på vad man menar med kreativitet. Och just där, i den outtalade definitionen, gömmer sig hela frågan.

Om kreativitet är en gnista, en själslig ingivelse, en gåva som någon gud eller naturen strött ut över vissa utvalda människor, då är svaret givet på förhand. Maskiner har ingen själ, alltså kan de inte skapa. Men det är ingen slutsats utan ett cirkelresonemang. Man har byggt in svaret i frågan genom att definiera kreativitet som något bara människor kan. Det liknar mer en besvärjelse än ett argument. Och en besvärjelse går inte att pröva.

Föreställningen är gammal. I antiken trodde man att det briljanta i konstnärliga verk kom från en daimon, en gudomlig kraft utifrån som tog en människa i besittning. Sedan dess har det gudomliga flyttat in i oss. Numera är man ett geni snarare än hemsöks av ett. Men grundtanken lever kvar, att skapandet ytterst är något mystiskt, oåtkomligt, närmast heligt. Det är denna myt som gör oss så snabba att utesluta maskiner. Den myten borde vi göra upp med.

Om frågan ska gå att avgöra måste vi förstå kreativitet på ett sätt som kan provas. Ett sådant sätt finns och det har funnits i över 150 år. Charles Darwin beskrev en process som frambringar det mest väldesignade och uppfinningsrika utan vare sig avsikt, medvetande eller inspiration, nämligen den evolutionära processen. Naturen har ingen kreativ personlighet, ingen musa, ingen plan. Ändå har den frambringat sådant som ögon, vingar, trattkantareller och oss människor. Slutsatsen är obekväm men oundviklig. Det krävs ingen hjärna för kreativt skapande. Och om naturen kan vara kreativ utan något medvetande så faller det viktigaste argumentet mot maskinerna redan där.

Naturens skapande vilar på tre enkla villkor. Det måste finnas variation, en mångfald av varianter att utgå från. Det måste finnas arv, ett minne som bevarar varianterna så att de kan föras vidare. Och det måste finnas sällning, ett urval som rensar bort det sämre och behåller det som fungerar. Variation, arv, sällning. Där dessa tre förutsättningar finns uppstår en skapande process, oavsett om den utspelar sig på en savann, i ett laboratorium eller i ett mänskligt huvud.

För att tänka är i sig en sorts evolutionär process. Vi gör oftast inga eleganta logiska språng från fråga till svar när vi tänker. Vi prövar. Hjärnan kastar upp förslag, det ena efter det andra, de flesta odugliga, väger dem mot varandra, förkastar nästan allt och behåller det som håller. Förslagen är sällan blinda. De styrs av vad vi redan kan. Villkoren håller ändå, även när variationen är styrd. Det vi kallar "att fundera" är variation, arv och sällning så snabbt och så inombords att vi inte märker urvalsprocessen utan bara de överlevande resultat som vi sedan stolt kallar våra idéer. Skillnaden mot artificiell intelligens är inte processens art, utan vilket material den körs på, kött eller kisel.

En generativ AI-modell producerar en strid ström av varianter. Den skapar variation. Variationen bygger på ett kollektivt minne, hela mänsklighetens textarv inkodat i miljardtals parametrar. Det är arvet. Och den sällar både under träning och under körning. Under träning förkastas alternativ i den process som formar modellen. Under körning upprepas variation och urval i stunden, som en hjärna som prövar alternativ. Maskinerna kör, steg för steg, en liknande process som den som format allt levande. Att kalla resultatet "bara statistik" är ungefär lika upplysande som att avfärda en katt som "bara kemi". Det är trivialt sant, och det missar allt.

Här brukar invändningarna komma. Maskiner skapar inget nytt, de bara kombinerar om det som redan finns. Men det gör naturen också. Rekombination, att blanda om befintligt material, är en av evolutionens främsta källor till nyheter. Många innovationer är gammalt stoff i ny sammansättning. Så fungerar biologisk evolution och så fungerar mänsklig idéhistoria. Omkombination är inte motsatsen till skapande: det är skapande. Genuint ny variation uppkommer dessutom på samma sätt i maskiner som i naturen, genom slumpmässiga förändringar.

Men maskiner förstår inte vad de gör, de har ingen avsikt. Nej. Och det har inte naturen heller, som ändå är den mest skapande kraft vi känner. Avsikt är helt enkelt inte ett villkor för kreativa processer. Vi har vant oss vid att tänka att mening kommer först och verket sedan, men evolutionen visar att ordningen kan vara den omvända. Först uppstår det fungerande, sedan tillskriver vi det mening.

Psykologen Mihaly Csikszentmihalyi har dock påpekat att en idé eller ett verk blir kreativt först när ett kunnigt fält erkänner idén eller verket som kreativt. Kreativitet är inte bara något som sitter i upphovet utan också något som tillskrivs utifrån. Och det är ju precis vad vi redan gör. Vi läser, bedömer, prisar och förkastar maskiners alster med samma blick som vi riktar mot människors. Erkännandet av maskinernas kreativitet har redan börjat.

Det betyder inte att skillnaden mellan människa och maskin är upplöst. Men skillnaden ligger inte där vi ofta vill placera den. Maskiner saknar än så länge något verkligt, nämligen ett levt liv, en kropp och en upplevelse av det de frambringar. De vet inte att de skapar och bryr sig inte om resultatet. Sällning kräver bara att det bättre skiljs från det sämre, inte att någon bryr sig. Naturen sällar utan att värdera. Varken maskiner eller natur bär något ansvar för det de släpper ifrån sig. De kan inte stå för sina verk. Denna skillnad mot människor handlar dock om medvetande, mening och ansvar, inte om kreativitet.

Maskiner kan vara kreativa i den enda betydelse som låter sig prövas. De kör den skapande processen och de gör det allt bättre. Det svåra är vad det säger om oss. För om kreativt skapande kan utföras av en process utan själ, då var det aldrig den heliga gnista vi velat tro. Då var det skapande vi tillskrivit gudarna och snillena hela tiden något mer vardagligt, mer mekaniskt och därmed också mer demokratiskt än myten tillåtit oss att se.

Vi har varit här förr. Människans historia bär berättelsen om hur vi gång på gång har förlorat vår plats i centrum. Först stod jorden i världsalltets mitt, sedan solen. Till slut visade det sig att någon mitt

inte fanns alls. Darwin tog ifrån oss platsen som skapelsens krona och gjorde oss till en kvist på livets träd. Psykologin har visat att vi inte ens är herrar i vårt eget inre. Varje gång har vi protesterat och varje gång har vi lärt oss att leva med insikten. Att kreativitet visar sig kunna utföras också av en maskin är nästa steg i samma långa serie.

Det kan kännas obehagligt. Det krymper vår särställning. Men avförtrollning behöver inte vara någon förlust. En regnbåge blir inte mindre vacker av att vi vet hur ljuset bryts i den. Att förstå att kreativitet är en process snarare än en gudagåva gör inte de mänskliga verken mindre värda. Det berövar oss bara den sista bekväma platsen att gömma tanken om vår mänskliga exceptionalism på. Maskiner kan vara kreativa. Frågan är hur vi hanterar den insikten.

Patrik Lindenfors docent och forskare i biologisk och kulturell evolution, knuten till Institutet för framtidsstudier, och författare till boken "Kreativ med Darwin" (Ordfront).

Publicerad i Sydsvenskan 18 oktober 2026: <https://www.sydsvenskan.se/kultur/visst-kan-ai-vara-kreativ-det-kravs-ingen-mansklig-hjarna/>